

podjęcia przez M. Jaskiera pracy edytorskiej i widzi je w wadliwości dawniejszych wydań. Rozważa także, jakiego typu pracę wykonał M. Jaskier i przekonująco wywodzi, że jest to praca kompilatorska, a nie tylko tłumaczenie. Z. Rymaszewski poświęcił też wiele uwagi ustaleniu pochodzenia tekstu dzieła M. Jaskiera i stosując bardzo pomysłowe rozważania dokonuje ustaleń, które zostaną zapewne przez krytykę zaakceptowane.

Następnym problemem, który zafrapował Z. Rymaszewskiego, była sprawa sposobu traktowania przez M. Jaskiera tekstów Landrechtu. Autor dochodzi do wniosku, że Jaskier poddawał te teksty własnej obróbce, w związku z czym słusznie proponuje wprowadzenie na określenie jego dzieła nazwy „redakcja Jaskiera”.

Badania analityczne dzieła M. Jaskiera zajmują dwa najobszerniejsze rozdziały pracy — drugi, poświęcony tekstowi głównemu *Ius Provinciale* i trzeci, zajmujący się notami marginesowymi (określenie to słusznie wprowadza autor do swoich rozważań, nie przyznając im wagi glos ze względu na ich treść). W obydwu tych rozdziałach, jak i siedmiu tabelach analitycznych, a także w licznych przypisach, wykazuje autor pomysłowość tak w przeprowadzaniu subtelnych dociekań genezy, porównawczych, jak i w ocenie wkładu pracy M. Jaskiera. Bierze on przy tym pod uwagę różne możliwe aspekty sprawy. Bada treść, pochodzenie, wpływ glosy, dokonane zmiany, opuszczenia, a także poczynione uzupełnienia, podział na artykuły. W sumie Zygfryd Rymaszewski z trudnego dzieła M. Jaskiera wydobyl informacje i ustalenia, które stanowią trwałą wkład do naszych badań nad źródłami prawa sasko-magdeburskiego w Polsce.

WITOLD MAISEL (Poznań)

Jean-Marie Cauchies, *La législation princière pour le comté de Hainaut, Ducs de Bourgogne et premiers Habsburg (1427 - 1506). Contribution à l'étude des rapports entre gouvernants et gouvernés dans les Pays-Bas à l'aube des Temps Modernes* (Publications des Facultés Universitaires Saint-Louis, 24), Bruxelles 1982, ss. 672.

Praca Jean-Marie Cauchies, profesora historii prawa na Facultés Universitaires Saint-Louis w Brukseli i Université Catholique w Louvain, stanowi dzieło ze wszech miar godne uwagi nie tylko belgijskiego historyka prawa. Jej przedmiotem jest ustawodawstwo książęce w hrabstwie Hainaut w latach 1427-1506, to jest w czasach, kiedy suwerenność nad nim należała do książąt Burgundii, a po śmierci Karola Śmiałego (Charles le Téméraire) w 1477 r. przeszła wraz z ręką jego córki Marii w posiadanie Habsburgów. Hrabstwo Hainaut ze stolicą w Mons stanowi dziś jedną z francuskojęzycznych prowincji Królestwa Belgii. W przeszłości wchodziło w skład południowych Niderlandów.

Już sam rozmiar pracy sprawia imponujące wrażenie. Wraz z bibliografią, wykazem źródeł, aneksami podającymi informacje o najważniejszych przedsięwzięciach ustawodawczych w opisywanym przez autora miejscu i czasie, indeksem imion własnych oraz spisem treści, liczy ona 670 stron formatu 4°. Bibliografia obejmuje aż 870 pozycji (wydawnictw źródłowych, monografii i artykułów). Wykaz źródeł zawiera 2264 różnych sygnatur zespołów archiwalnych przechowywanych w 27 archiwach i bibliotekach w Belgii i Francji.

Część pierwsza dzieła nosi nieco skomplikowany tytuł: *Pochodzenie, forma i stosowanie aktów ustawodawczych i rozporządzeń; heurystyka, dyplomatyka*

i dyfuzja (*Provenance, forme et usage des actes législatifs et réglementaires; heuristique, diplomatique, diffusion*). Składają się na nią trzy obszernie rozdziały, których przedmiotem są kolejno: rejestracja i opis różnych rodzajów źródeł poznania aktów legislacyjnych władców Hainaut, jakie wydawali zarówno dla całego terytorium, jak i dla poszczególnych miejscowości (Chapitre I: *Les sources*), analiza rozmaitych aktów ustawodawczych — przede wszystkim w świetle kryteriów dyplomatycznych (Chapitre II: *Diplomatique et processus de la décision*), proces publikacji aktów normatywnych, a ściślej ich powielanie, rozsyłanie i publikacja (Chapitre III: *La publication des édits*). W tej części autor pomieścił także opis procesu narodzin aktów legislacyjnych, analizując w szczególności różne formy inicjatywy ustawodawczej rządzonych, jak i ich prośby (*requêtes*), konsultacje czy uczestnictwo w ankiecie organizowanej przez czynniki rządowe.

W części drugiej zatytułowanej: *Teneur des actes législatifs et réglementaires: principaux aspects*, zaprezentowane zostały zasadnicze kompleksy zagadnień stanowiące treść działalności ustawodawczej władców Hainaut. Były one różnorodne: sprawy monetarne (Chapitre I: *Les monnaies*), sprawy handlu i produkcji zboża (Chapitre II: *Les céréales*), ustawodawstwo dotyczące importu sukna angielskiego (Chapitre III: *Les draps d'Angleterre*), ustawodawstwo regulujące sukiennictwo, płóciennictwo i targi w Hainaut (Chapitre IV: *La draperie, la toilerie et les foires en Hainaut*), lombardy i obrót pieniężny (Chapitre V: *Les lombards et le commerce de l'argent*), statut prawny przybyszów (Chapitre VI: *La bourgeoisie foraine*), sprawy zabezpieczenia porządku publicznego (Chapitre VII: *Le sauvegarde de l'ordre public*), zbiórki pieniężne (Chapitre VIII: *Les quêteurs*), konflikty pomiędzy jurysdykcją świecką i kościelną (Chapitre IX: *Les conflits entre juridictions laïques et ecclésiastiques*), organizacja administracji i wymiaru sprawiedliwości (Chapitre X: *L'administration et la justice*).

Niezwykle instruktywna praca J.-M. Cauchies skłania do pewnych refleksji. I tak z wywodów autora wynika, że działalność prawodawczą władców Hainaut rozumiał on bardzo szeroko, nie rozróżniając aktów ustawodawczych o charakterze generalnym i abstrakcyjnym od indywidualnych, stanowiących normy jednostkowe, których adresatami były niewielkie korporacje terytorialne, stanowe czy zawodowe albo po prostu jednostki. W ten sposób autor kwalifikuje jako ustawodawcze akty czysto wykonawcze, na przykład rozkazy zapłaty kosztów podróży czy nadania renty, biorąc pod uwagę fakt, iż zawierały one analogiczny do ustawy adres: *A tous ceulx qui ces présentes lettres verront* (s. 69-70). Nie można jednak czynić autorowi zarzutu z tego powodu. Taka koncepcja znana jest dobrze w literaturze naukowej, w szczególności belgijskiej (por. m. in. L. Genicot, *La loi, w: Typologie des sources du moyen âge occidental*, fasc. 22 (A-III-1), Turnhout 1977; J. Gilissen, *Introduction historique au droit*, Bruxelles 1979, s. 277-296). Jest ona pochodną trudności heurystycznych, na jakie napotyka badacz dawnego ustawodawstwa, gdy pragnie wyodrębnić normy indywidualne i okazjonalne od norm generalnych. Znajduje to zresztą — dodajmy — usprawiedliwienie w praktyce prawnej średniowiecza i znacznej części czasów nowożytnych, kiedy sformułowana na piśmie norma prawna indywidualna stanowiła wzór regulacji dla innych podobnych stanów faktycznych. Przykładem tego są choćby papieskie dekretale czy w Polsce prejudykаты ze Statutów Kazimierza Wielkiego. Warto przy tej okazji podnieść, że bogato udokumentowana praca J.-M. Cauchies dostarcza materiału, który mógłby posłużyć za podstawę dla ewentualnej typologii średniowiecznego ustawodawstwa, co autor podjął jedynie częściowo. Skupiwszy się w swej analizie na kryteriach dyplomatycznych, inne, zwłaszcza zakres mocy wiążącej, tak osobowy, jak terytorialny i czasowy, uwzględnia raczej mimochodem.

Wywody zawarte w drugiej części pracy dowodzą dobitnie, iż działalność ustawodawcza władców Hainaut, skądinąd bardzo rozległa (autor notuje prawie 1800 aktów legislacyjnych) koncentrowała się w zasadzie na rozmaitych problemach z zakresu prawa publicznego, a ściślej administracyjnego i organizacji sądownictwa. Stanowiło to wyraz ich polityki, widocznej zwłaszcza w czasach Habsburgów, zmierzającej do przejęcia całkowitej kontroli nad kluczowymi dziedzinami życia publicznego w niderlandzkich posiadłościach. Prawo prywatne było w zasadzie wolne od ingerencji ustawodawczej panujących, pozostając domeną zwyczaju, co było, jak wiadomo, zjawiskiem w zasadzie powszechnym w średniowiecznej Europie. Ustawodawstwo prywatno-prawne na Sycylii, niektóre statuty komunalne włoskich czy choćby w części nasze Statuty Kazimierza Wielkiego stanowiły wyjątki od powszechnej w tej mierze reguły.

Historyka prawa, przyzwyczajonego do zwracania większej uwagi na społeczno-gospodarczą genezę norm prawnych, razi nieco jej znikome akcentowanie na korzyść faktów politycznych. Niezależnie bowiem od aprobowanej w danym przypadku metodologii, nie można zaprzeczyć, że prawo jest zawsze wykładnikiem interesów dominujących sił społecznych, które decydują o treści jego norm.

Przedstawiając dzieło J.-M. Cauchies czytelnikowi polskiemu podkreślmy, że stanowi ono dysertację dokorską autora, pisaną pod kierunkiem Filipa Godding'a, profesora Université Catholique w Louvain. Świadczy to dobitnie, że tradycja solidnej pracy popartej wszechstronnym warsztatem naukowym ma nadal swych reprezentantów.

WACŁAW URUSZCZAK (Kraków)

Jacek Jędruch, *Constitutions, Elections and Legislatures of Poland, 1493 - 1977. A Guide to their History*, „University Press of America”, 1982, ss. 598.

W roku 1982 ukazała się książka zasługująca na baczną uwagę. Specjalista z zakresu atomistyki, dr Jacek Jędruch, którego ubocznym przedmiotem zainteresowania jest szeroko pojęta ewolucja systemu politycznego w Europie Środkowej, zajął się historią polskiego parlamentaryzmu. Autor podjął poważny wysiłek, by samodzielnie dotrzeć do opracowań i materiałów dotyczących dziejów sejmiku polskiego. Punktem wyjścia były dlań prace klasyków historii państwa i prawa polskiego: Bobrzyńskiego, Kutrzeby, Konopczyńskiego oraz opublikowane źródła do dziejów parlamentaryzmu polskiego, od Voluminu legum poczynając poprzez ogłoszone diariusze kilkunastu sejmów. Na Konopczyńskim, uzupełnionym przez H. Olszewskiego, oparł swoją chronologię. K. Grzybowski, co J. Jędruch specjalnie podkreśla, stanowił dlań źródło inspiracji, zwłaszcza odnośnie do teorii reprezentacji stanowej. Autor korzystał z uwag i materiałów S. Russockiego. Miał też okazję konsultować się u wielu osób odgrywających istotną rolę w najnowszych dziejach naszego parlamentaryzmu, jak i zajmujących się badaniami nad historią Polski. Wskazać tu trzeba profesorów Wacława Jędrzejewicza i Wiktora Sukiennickiego z Instytutu Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku i Wencysława J. Wagnera z Fundacji Kościuszkowskiej, czy polityków Bohdana Podolskiego i Stanisława Wójcika. Podstawę opracowania stanowiły przede wszystkim publikacje i zbiory znajdujące się w Stanach Zjednoczonych: w Bibliotece Kongresu, na Uniwersytecie w Harvardzie, Uniwersytecie w Pittsburghu; wymienić warto podkreślone przez autora uzyskanie materiałów Eustachego Sanguszki, marszałka galicyjskiego Sejmu